

HVA ER BIOLOGISK VERDIFULL KULTURMARK?

Av FAGUS-rådgiver Tanaquil Enzensberger

Ved tekniske inngrep eller skjøtsel kreves det i dag ofte at det tas hensyn til biologiske verdier i kulturlandskap. Hva består de av og hvordan kan vi best ta vare på disse verdiene?

Kulturlandskap betyr et landskap som er preget av menneskelig aktivitet. I så måte er byer, veier eller søppelplasser i høyeste grad kulturlandskap. Imidlertid er det vanligvis landbrukets kulturlandskap som menes med begrepet. Og de mest verdifulle landskapene er de som har vært brukt lenge på samme måte.

Våre eldste kulturlandskap går tilbake til da de første menneskene begynte å holde husdyr og dyrke jorden. Bruksmåtene har riktignok forandret seg siden den gang, men prinsippene har vært de samme helt fram til traktoren, sprøytemidlene, fremmed såfrø og kunstgjødning ble innført for 50-100 år siden. Mange steder hevdes marka fortsatt på tradisjonelt vis.

Rødlistede arter

Omkring en tredjedel av alle arter som i dag regnes som sjeldne eller truet hører hjemme i gammel kulturmark. Det gjelder mange plantearter og – varianter som er tilpasset det åpne lendet. Når gjengroingskrattet kommer, vil disse raskt forsvinne. Noen planter har konkurransefordeler av husdyrbeiting. Noen har enda tilpasset seg kyrnes daglige tråkk.

Marinøkkel Botrychium lunaria, en kulturlandskapstilknyttet plante som før var vanlig, men nå er blitt sjelden

I slåttenga forekommer også mange plantearter og varianter av arter som har sin plass i åpen eng som slås årlig.

Mange av disse artene har nå lite livsgrunnlag. Moderne driftsmetoder medfører at de blir fortrent fra sine nisjer. Det er for eksempel kjent at mange tradisjonelle kulturlandskapsarter forsvinner når jorda blir pløyd.

Sammen med engplantene følger mange insekter. For eksempel trenger ofte sommerfuglartene spesielle næringsplanter, som nå kan være utryddet, sjeldne eller truet. Problemene fortsetter oppover næringskjeden. De små rovdyrene som lever på insektene, og fuglene som lever på dem igjen, får problemer. Resultatet er en rask nedgang i artsrikdom.

Beitemarkssopp

En gåtefull del av det biologiske mangfoldet i kulturlandskapet er beitemarkssoppene. Dette er en gruppe av sjeldne sopper, som nesten utelukkende forekommer på gammel beitemark. Enkelte av disse er bare funnet på steder som dokumentert er beitet siden vikingtiden.

Mange av de små beitemarkssoppene har flotte farger. Her et utvalg av vokssopper, noen svært trivielle og noen rødlistede.

Når bjørkekrattet rykker fram, forsvinner beitemarkssoppene. De er også meget følsomme for gjødning med handelsgjødning eller høye doser av husdyrgjødning.

Vegetasjonstyper

Med tradisjonelt jordbruk, hvor hevd som slått eller beite ble gjentatt på samme vis hvert år, oppsto egne vegetasjonssamfunn. Mange slike typiske vegetasjonstyper er nå sjeldne og verneverdige.

Ballblomenger tilhører en truet vegetasjonstype. Her enflott fukteng eng som holder på ågro ned i granskog.

For eksempel er kystlyngheia, som en gang dekket en stor del av kystområdene er nesten forsvunnet. Fuktige slåttenger og myrslåtter er eksempel på andre svært særpregete typer, som før var vanlige i hele Norge. Nå er slike fuktenger blitt uvanlige fordi våtmark og myr enten blir drenert, eller slåttene har opphørt fordi det er umulig å bruke traktor på blaut jord.

Ta vare på verdiene

Det tradisjonelle kulturlandskapets arter og vegetasjonstyper regnes nå som verneverdige verdier. Bønder får tilskott for merarbeid og -kostnad ved å opprettholde slike landskap.

Kommer du i kontakt med slike områder, bør du sørge for å registrere verdiene og utvikle gode skjøtelsesplaner som sikrer dem for framtiden.

Foto: Tanaquil Enzensberger

Tanaquil Enzensberger jobber som småbruker og selvstendig vegetasjonsrådgiver.

Les mer

Sjeldne og truede arter er beskrevet i Rødlista: Kalås, J. A., Viken, Å., Bakken, T. (red.) 2006 Norsk Rødliste 2006 – 2006 Norwegian Red List. Artsdatabanken.

En hel rekke sjeldne og truede vegetasjonstyper er beskrevet i:

Fremstad, E. & A. Moen (red). 2001 Truede vegetasjonstyper i Norge. NTNU Vitenskapsmuseet Rapp bot. Ser. 2001-4.

Stoff om beitemarkssopp:

Jordal J. B. 1997. Sopp i naturbeitemarker i Norge. En kunnskapsstatus over utbredelse, økologi, indikatorverdi og trusler i økologisk perspektiv. Direktoratet for naturforvaltning. Utredning for DN 1997 – 6.

En utmerket bok om kystlyngheia:

Haaland, S. 2002. Fem tusen år med flammer. Det europeiske kystlyngheilandskapet. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke, Bergen.